

NATURISTIČKI (RUSOOVSKI) KOMPLEKS U PRIPOVIJETKAMA IVE ČIPIKA

ZLATAN JAKŠIĆ

U svom romanu *Za kruhom*, tiskanome 1904. godine, Ivo Čipiko je ovako portretirao glavnog junaka Ivu Polića: »Ne privlače ga zabave ni igre drugova, ne mogu ga razabrati ni predavanja na Sveučilištu, samo na dogledu prirodnih pojava, u prostoti, vraćaše mu se mir i blago veselje, jer osjećaj tuge življaše u njemu, gdje ne osjećaaše objavu pravoga života«... Jednoga dana »prisloni se uz maslinovo stablo osluškujući ritmički šum svemira. I ne bijaše nikakva nesklada između njegovih osjećaja i tople prirode.«... A drugi put u jesenjoj idili »cijelo mu se biće podaje postepeno okolišu, izjednačujući se s njime, i otkucaji života lagano se stapaju sa šumom mora u blagi spjev smirenosti.«... U trenucima nevolje i potištenosti utjehu nalazi jedino u prirodi. Iza kako ga ostavi voljena djevojka »časom razblaži ga zelenilo . . borovi . . . vrijes smilje . . .« Sjećajući se s nostalgijom mladih dana on se pita: zašto ga od svega toga otrgoše protiv njegove volje? Sve je izgubio a da ništa nije dobio u zamjenu, i onda »čemu sva ta filozofija?«

U jednoj kratkoj Čipikovoj priči koja je sročena u epistularnoj formi, Ivo Polić ovako piše svojoj davno zaboravljenoj ljubavnici: »Pođoh k moru i živeć s njime zaboravih na te. Uvijek kad me tuga savlada požurim k njemu da nađem utjehe . . . I kada opet potražih ženu, mogao sam se za nju samo uz more zagrijati . . .« I dalje kaže: »Htio bih večeras poći k njoj, osjećam silnu mušku volju za milovanjem. . . pa bih htjeo povesti je sa mnom na visove neoskvrnutih brda, u onu mećavu, i s njome, pod njenim punim čobanskim ogrtačem provesti zimsku noć, — vidiš, to bih htjeo, toliko volim čistu prirodu, i mrzim ovaj bijedni varoški život . . . Život je u strasti — tako je bar kod mene.«

Nije se teško domisliti da se u ova dva teksta iza ličnosti Ive Polića krije sam pisac, da je pod imenom svog junaka Čipiko objelodanio osobna najintimnija uvjerenja, preokupacije i životna načela.

Jer imenom Ive Polića koristit će se Čipiko i u onim proznim tekstovima u kojima će, mnogo godina poslije, opisivati najkonkret-

nije doživljaje iz djetinjstva, dane provedene u fratarskom seminariju u Sinju, a u detaljima koji predstavljaju najautentičnije isječke iz njegove biografije (»U seminariju«, »Ivo Polić«).

Pod imenom Ive Polića Čipiko se prikrija i u lirskoj crtici »Nevjera«, gdje pripovijeda o ljubljenoj djevojci koja se, opijena vjerskim fanatizmom, zavjetovala Bogu i opredijelila za život u samostanu, a ostavljeni je mladić, doživjevši to kao izdaju, odgovorio pravovremenim otrežnjenjem.

Osim toga Čipiko će svoja shvaćanja i svoje principe izraziti u nekim spisima najdirektnije, u prvome licu, objaviti će ih glasno, u ja-formi, i ta će se shvaćanja *u cijelosti podudarati sa shvaćanjima Ive Polića*. Takva je njegova crtica »U jesenjem suncu« — apoteoza prirode i prirodnoga života. Ona je himna suncu (koje je izvor života), moru (jer je neopisiva čar i ljepota), polju (jer je uotočište osamljenomu), oraču (jer plodi zemlju), ženi (jer rađa život). Priroda, seljak i žena za Čipika su elementi života i glavna pretpostavka i stimulans za poetska nadahnuća. Takova je i njegova lirska proza pod naslovom »Čežnja« — poetska revokacija mladih dana, provedenih u seoskoj idili, u netaknutoj božjoj prirodi: na suncu, po poljima, u plandovanju, uz more. Čežnja je to za slobodnim životom u slobodnoj prirodi. Istodobno i osuda gradske civilizacije i života u okovima zakona i normi.

»Pred očima, u moždanima, oko sebe i nad sobom osjećam prostor, kreat plavetnila, svjetla i života. U njem mi tijelo iščezava, duša se od njega dijeli, te se š njime istovjetuje... Prenem se. Osjećam da živem. Milinje me obilazi. Slatka melanholijska okuplja. Srce se rastapa... Slušaj! Bili smo djeca... na suncu, moru, vjetru i kiši uživamo... Nu dođe kobni dan... Zatvoriše me... Ko biljka što raste u tmni zaželio sam se sunca i zelenila... Divljakom me okrštiše. Htjeli su prosto prirodno obilježje s mene svući, te me zaodjenuti njihovom umjetnom kulturom. Pripovijedali mi... Vruće osjećaje zatomili umišljenim oblicima; svijest upokojiše njihovim lažnim naukama; prostodušnost utukoše bujicom praznih riječi. Zdravi razum i čisti nagon obezumiše doskočicama i izmišljenim bludom. Odrekoh se, svečano, njihove tašte nauke. Dođoh u selo...«

Nije slučajno Čipiko tu kratku lirsku prozu tiskao na uvodnome mjestu u svojoj prvoj zbirci pripovijedaka.¹ U njoj je on direktno proklamirao načela svoje poetike i osnovne teze svoje životne filozofije: da je čovjek nerazdvojan dio prirode, da istinsku sreću može ostvariti jedino ako se stopi s prirodom i utopi u njoj; da se u životu mora upravljati isključivo po diktatu nagona i vlastite prirode, ne obazirući se na konvencije društva, tradiciju, moralne norme i propise.

Ali time još nismo rekli ništa što u vezi s Čipikom ne bi bilo dobro poznato. Čipikove naturističke preokupacije istakli su u svojim

¹ *Primorske duše*, Pripovijesti, Zagreb, 1899.

napisima svi njegovi kritičari, počev od M. Begovića, preko Skerlića, H. Barića, Gligorića, do B. Kovačevića i S. Leovca. Posebnu pozornost zaslužuje često puta isticani, poetski intoniran, esej Branka Lazarevića, u kojem on detaljno analizira Čipikove solipsističke i panteističke preokrupacije, uzimajući u razmatranje pretežno njegova dva romana.²

Ovdje smo, međutim, postavili pitanje: u kojim se vidovima i kroz koje motive i sadržaje objelodanjuje Čipikov naturistički kompleks u njegovim pripovijetkama, i do koje mjere on utječe na strukturu i kvalitetu tih pripovijedaka.

U skladu s tako definiranim pitanjem i zadatkom sve bismo pripovijetke Ive Čipika mogli razvrtati u tri skupine.

I

Prvoj pripadaju one Čipikove pripovijetke (»Antica« i »Dangu-ba«) u kojima nalazimo trajno i potpuno stapanje ličnosti s prirodom; u njima je osnovna ideja tako istaknuta da imaju karakter pjesničkog manifesta; pisac u njima istupa otvoreno i direktno kao apologet i propagator afirmacije prirodnoga života.

Antica, »majka školja«, proživjela je svoj vijek na zabačenom otočiću, pod okriljem vedrog dalmatinskog neba. Njezin je život Čipiko razlučio u dva oštrom crtom podjeljiva perioda: period sreće i period patnje. Period sreće — to je idilično doba njena djevojaštva, godine plandovanja uz stoku po vrletima i škrapama otočića, dani kada je plućući čarape dugo pjevala naglas, osmjehivala se mladomu čobaninu i »gledala u zanjihalu morskpu pučinu«. Tada su mladi čobani »u sitnome pijesku tražili školjke i parali čupke i onako sirove i mokre zubima hrskali i morem ih ispijali« . . . I poslije zatvorili bi se među hridine . . . »ispruženi nogama u more, a mokre glave im se tiču. I onako isprani, osuti posolicom, mirišući na morskpu svježinu . . . igrali bi se muža i žene«. U početku jedini njezin problem bio je: kako se sastati s mladim čobaninom; a poslije: hoće li morskoj pučini ugledati bijelo jedro one brodice u kojoj plovi mlad mornar s Levanta, kojemu se je punom strašću i u zanosu slobodno podala. Period sretnoga života za Anticu bit će i njeno udovičko doba, u kojemu opet, kao u mladim danima, može živjeti prema osobnom nahođenju, slobodna, upravljajući se jedino po diktatu nagona, a u skladu sa svojim željama i pobudama, ne vodeći računa o predrasudama, normama i običajima. Izrodila je sedmero djece: »troje s mužem, jedno s Andrijom, a troje . . . neću ih ni spominjati, i onako im očeve ne poznajete . . .«

Period patnje — to je za Anticu život u braku, koji znači ropstvo u ponižavanju i zlostavljanju, život uz čovjeka koji je ljubo-

² Branko Lazarević, *Impresije iz književnosti*, Beograd, 1912.

morno uhodi, tuče i tretira kao običnu stvar, na koju mu je ozakonjeno pravo. Čipiko u toj pripovijeci nije dopustio da se Antica odlučnije suprotstavi zloj sudbini, da raskida lance u koje je okovana. Jer, po Čipiku, ona mora izdržati pokoru, kaznu za najteži, najsmrtniji grijeh: što nije slušala svoju volju, što je sagriješila proti samoj sebi (uzela je čovjeka kojega nije voljela, uzela ga je »zato što to rade i druge djevojke«). »A narav njena bila je protivna tome, i tražila je čim veću, urođenu slobodu... sada joj se samo iz duše javlja: nikome stalno ne pripasti, niti se na koga u životu zauvijek osloniti, već slobodno živjeti na svome pustome školju«.

Komponirajući tu pripovijest na bazi sučeljavanja dvaju vidova života (jedne te iste ličnosti) Čipiko je najdirektnije objelodanio u njoj svoju ideju o slobodnome životu u slobodnoj prirodi. Da bi tu ideju što jače naglasio, uveo je na kraju pripovijetke »dodatnu« scenu — epilog, u kojem je reproduciran dijalog pisca s junakinjom pripovijesti, s Anticom. Ta bi epizoda morala djelovati kao naravno-učeniije, kao poruka koja je proistekla iz same fabule, pa je pisac još jednom apostrofira. Dakle, u strukturi te Čipikove pripovijesti nalazimo tri glavna sloja. Jedan je u samoj fabuli, koja je ispričana u retrospekciji i kronološkim redom; u drugome planu je sam pisac Čipiko, koji se u zadnjoj sceni očituje i formalno; njegov dijalog s junakinjom fabule trebalo je da doprinese uvjerljivosti pripovijesti. Najzad, glasna razmišljanja i rezoniranja junakinje o svojim postupcima morala bi doprinijeti jačoj sugestivnosti i afirmaciji osnovne ideje, koju je ona sažela u repliki: »Kako je da je, živjela sam na svoj način, svojom voljom, i ne kajem se... A da sam druge slušala, bilo bi mi kao i s mužem...«

Neobično snažan dojam ostavlja ta pripovijest na čitaoca. S pravom je Božidar Kovačević ustvrdio da bi ona mogla naći mjesta u svakoj svjetskoj antologiji.³ Kako objasniti činjenicu, na primjer, da Antica, kao udovica, plodi se neprestano i rađa djecu s ribarima i brodarima koje slučaj nanese na njen otočić, a da pritom ne djeluje uopće kao bludnica, nego kao »majka ovoga školja« (tako su je nazivali stari otočani). Objašnjenje je najvjerojatnije u okolnosti da je stapanje ličnosti s prirodom u toj pripovijeci potpuno, svestrano i sveobuhvatno, dosljedno do kraja provedeno i ne svodi se ne fenomen senzualno-seksualnoga. U tom smislu indikativni su sljedeći detalji koje otkrivamo baš u zadnjoj epizodi: Antica pozdravlja snažnim glasom što iza sebe ostavlja duboki zvuk kao jeka, a prebivalište joj je među starim zidinama samostana čije je ispucane zidine sklopio bršljan. A glavna su joj briga (pod stare dane) dvije koze i

³ Božidar Kovačević, »Ivo Čipiko« u: Ivo Čipiko, *Pauci-Pripovetke*, Matica srpska — SKZ, 1969.

jedno divlje magare koje je samo uhitila »na lac« (kao na Divljem Zapadu) i ne će ga prodati, »nego će ga ostaviti za rasplod«, jer je jak...

U tom kontekstu Antičina senzualnost uistinu ne može djelovati kao razbludnost. Naprotiv, kaže B. Kovačević, iz Antice zrači neka antička čistoća »dah večnosti iz najčistijih sfera nalazi se u ovoj divnoj priči prožetoj moralom mnogo uzvišenijim od konvencionalnih etičkih propisa.«⁴

Kao većina Čipikovih novela s tematikom iz primorskog života tako i »Antica« obiluje slikovitim opisima prirode i mora. Posebno impresivno djeluje opis nevere na moru i scena u kojoj ribari plutajući po pučini traže tijelo u toj neveri nastradaloga susjeda. Evo na kraju i nekoliko vrlo uspješno ostvarenih metafora:

— Žuta jedra jedva se naziru u plavetnom prostoru, rekao bi vise u vazduhu kao samac leptir svilenih krila nad pustom golom ravnicom...

— pogledi im se susretoše i u njima zatitra čas sreće i mladičkog života...

— (divlji magarac...)... u čijim zenicama odbleskuje sva vedrina i sloboda pustoši usred mora...

— (za Anticu vele): puno je tuđim svijetom milostiva.

I metaforika je ovdje, kako se vidi, usklađena i izvire iz tipično mediteranskoga ambijenta.

To harmoniziranje čovjeka s prirodom još je jače istaknuto u »Dangubi«, pripovijeci koju je Čipiko objavio 1910. godine (tri godine prije od »Antice«) u sarajevskoj *Nadi*, a pod naslovom »Bleka«. Danguba nije filozof, ali je uspio otkriti tajnu kako može čovjek uspostaviti duhovnu ravnotežu, postići duhovno spokojstvo. U »Dangubi« Čipiko otkriva put koji vodi k ostvarenju unutrašnje harmonije u čovjeku. Po njemu je to: izoliranost od ljudi (što znači povlačenje u vlastiti mikrokozmos, povratak u krilo majci prirodi) i negiranje nužnosti rada i zarađivanja (što znači: голу egzistenciju prepustiti igri slučaja i raditi jedino po diktatu nagona i osobnih sklonosti). Doista, ni u jednoj od Čipikovih pripovijedaka solipsistička koncepcija života nije tako glasno ni tako neposredno istaknuta.

Ali tako koncipiran lik Dangube djeluje nerealno i neuvjerljivo, pa ga Čipiko u konačnoj verziji atribuirao novim, »dodatnim« nijansama, inovacijama posredstvom kojim želi postići što veći stupanj realnosti, a na uštrb romantike i idiličnosti. Danguba se, hoće reći Čipiko, izolirao od ljudi, ali se *nije odmetnuo*. Njega ne zanimaju problemi ni intrige sela, ali svoju hladovinu on ipak traži »pod murvom« gdje i drugi svijet. On je ravnodušan prema zbivanjima, ali promatra što je na dohvata njegovu pogledu (i uživa prateći rad

⁴ B. Kovačević, isto.

brusača). Danguba ima i čvrste motive za svoje otuđenje. Ljudi su ga grubo izigrali: podmetnuli su mu kopile koje je morao priznati i izdržavati. Najzad, Danguba se odrekao rada i zarađivanja, ali ipak »zaradi koliko mu može doteći za nekoliko dana, pa opet gladuje«, i što je još značajnije »nikako neće da se pokori gospodaru ni motici. . . ne će da ga pazi gospodarevo oko; već bi htjeo slobodna rada . . . gdje je sam sebi svoj«. To obrazloženje ponavlja Čipiko na nekoliko mjesta, kao refren, i ono pripovijeci daje novu, socijalnu dimenziju. Ali sve to ne bi puno pomoglo, da pisac nije radikalnije zahvatio u samu strukturu pripovijetke, da nije ukomponirao onu zaključnu epizodu (Danguba peca ribu na obali mora) koju bismo uvjetno mogli nazvati »kondenziranom epizodom«, a koja je tako svojstvena i obvezatna za rane pripovijetke Bore Stankovića.⁵ Čitava je ta epizoda u Čipika intonirana snažno lirski i djeluje kao hvalospjev suncu, moru i slobodi. Apologija slobodnog života u divljoj, nepomoćenoj prirodi:

»I sada se spustio mir na njegovo biće i duša upokojena regbi da zaboravlja na selo, kao utapa se u toploti i vedrini dana; regbi da je i ona dio toga dana kada se sve zdravo i besposleno predaje *slatkoj prirodnoj bezbrizi*. Lijeno pogleda uokolo, a kad pogled zaustavi na sillesiju mravi, što pred njim za poslom žure se, vukući za sobom teška bremena, uozbiljivši se reče naglas: Baš su lakomisleni, drpe se kao i ljudi, kao da neće nikada poginuti.«

Dostajanstveno kao isklesana u mramoru djeluje njegova figura, dok on, nadnesen nad morem, uživa svoje spokojstvo i slobodu:

»Nigdje dokle god oko dopire ni broda ni ptice, niti se čuje ljudskoga ni živoga glasa — samo njegova mirna prilika stoji na hridi pred nemirnim razbuđenim morem, što se nadimlje, odbljeskuje i krkочи oko ispranih škrapa, kao da u sebi nosi sijaset života . . . A on se nada nj nadnio, kao da razumije vječiti šum i kao da je oduvijek tu na toj hridi. I ne misli već ni na selo, ni na sebe . . . Osjeća blagost i pokoj i ovoga časa zaboravlja na potrebe i nevolje života.«

Tako kondenzirana zaključna epizoda (slika) dala je čitavoj pripovijeci novi, potpuniji smisao; ona otklanja nedorečenosti, idejno je produbljuje, humanizira i kvalitetno obogaćuje. Konkretno: u anticipaciji ove scene, koja nije bila fabula u punom smislu, već portretiranje glavnoga junaka, Dangube, čitalac stiče dojam kao da je Čipiko svog junaka bojio blagom ironijom, i da je bio na sigurnome putu da umjesto Dangube izradi takav lik koji bi bio u najbližem srodstvu s Nikolom Valžićem, junakom Šimunovićeve pripovijetke »Mrkodol«. Zahvaljujući pak zadnjoj, kondenziranoj sceni, taj se osjećaj ironije ne samo gubi već se na čudesan način preobražava u svoju suprotnost: ironiziranja i sažaljenja postaju sada vrijedni oni ljudi koji nisu u stanju prihvatiti i shvatiti lik Dangube. Tako

⁵ Jaša Prodanović, »Pripovetke Borisava Stankovića«, *Letopis Matice srpske*, 1902, knj. 211.

se, dakle, lik starca-osobenjaka u konačnoj verziji transformira u potpuno prihvatljiv realan lik, pače u ličnost koja posjeduje sve neophodne komponente da može izrasti do razine simbola.

Danguba kao najdosljedniji tumač Čipikovih solipsističkih preokupacija dobio je u romanu *Za kruhom* svoga dvojnika u liku staroga Mrse. Očigledne su simpatije pisca prema tomu starom osobe-njaku, koji, razočaran u ljude, već dvadeset godina živi posve sam u jednoj pećini uz obalu mora, loveći i osluškujući bilo pučine, stapajući se posve s majkom prirodom, poznavajući i osjećajući njezine čudi. Na pitanje sugovornika kako se može snaći sam samcat u slučaju nevolje, i kako rješava problem gladi, on odgovara u stilu Dangube: »Ma isto ne pitan u drugoga. Pružim se na žalost, gledam u more kako mala riba veliku ždere; kunjam po dva tri dana, dok Bog i sveti Nikola čagod providi«. Mrse se razlikuje od Dangube po tome što je u njega socijalna svijest jače razvijena, a to je zasigurno rezultiralo iz okolnosti da se taj lik uklapa u jednu složeniju, širu kompoziciju, u roman koji posjeduje jako istaknutu socijalnu tendenciju.

II

U drugu skupinu uvrstile bi se one pripovijetke u kojima se javlja senzualno-erotski motiv kako značajna ili kao dominantna komponenta: »Na dogledu mora«, »Ukraj mora«, »Jelka«, te poznata pripovijest »Otrgnut život«, za koju se obično kaže da predstavlja roman u malom. Karakteristično je za sve te pripovijetke da su ne samo po motivima srodne već im je i struktura gotovo identična. Komponirane su u pravilu iz dvije cjeline, dva oštro razgraničena dijela. U prvome dijelu dominira priroda, triumfira ljubav i mladenačka strast (to je ekspozicija pripovijetke). U drugome dijelu je dramski zaplet i obvezatan tragičan rasplet.

U ekspoziciji se također ponavljaju epizode i detalji. Ljubav se javlja na dogledu mora; u odlučnom trenutku nagon biva jači od razuma: pobjeđuje muškost, surovost, divljina. U dekoru su pejzaži tipično mediteranski: vinogradi, maslinjaci, borovi. Miris kadulje i smole obvezatno rasplamsava strasti. Ljubavna igra završava u pravilu u poljskoj kućici, u zaklonici od nevremena. U drugome dijelu pripovijetke, rekli smo, fabula završava tragičnim raspletom. Tragični likovi u svim slučajevima jesu ženski likovi. I uzrok nesreći u osnovi je svaki puta isti: grijeh počinjen u zaklonici. Drugačije su samo pojedinosti, tok događaja, okolnosti.

— Jelka je sa svojim jaranom ostvarila svoj najljepši san i, kao djevojka, začela dijete (to je ekspozicija). Vjerenik je pozvan u vojsku, pa se njih dvoje ne mogu vjenčati. Roditelji ne žele u kući kopile. Pri porođaju Jelka teško oboli, jer do zadnjega časa, zbog sramote, nije tražila pomoći niti potrebne njege (»Jelka«).

— Ivka se prvi puta zaželjela svoga jarana kada ga je ugledala gologa na morskome žalu. Mladić i djevojka dugo vremena izgaraju u ljubavi (ekspozicija). Mladić je pozvan u vojsku (!). Djevojka se u međuvremenu teško razboli. Nakon povratka iz vojske mladić se kratko vrijeme koleba, a onda je, zbog njene bolesti, ostavlja i odlazi u Ameriku. Epilog je smrt nakon razočaranja (»Na dogledu mora«).

— Na dogledu mora rasplamsala se svom žestinom i ljubav između Kate i Jere. Nasrtljivi mladić Begin uhodi zaljubljenike, izgarajući u požudi i ljubomori. U pogodnom trenutku pokušava djevojku silom svladati, ali ne uspijeva (ekspozicija). Begin razjaren i ponižen iznalazi povod da svoga takmaca izazove na obračun. U međusobnom hrvanju zadaje mu nožem smrtonosnu ranu. Djevojka ostaje do kraja života nesretna (»Kraj mora«).

— Jelicu je silovao u poljskoj kućici seoski mladić kojega nije voljela. Osramoćenu djevojku roditelji šalju u grad da služi kao kućna pomoćnica. Tamo doživljava prvu, pravu veliku ljubav i postaje vjerenica. U međuvremenu mladić saznaje za njenu »prošlost« i ostavlja je. Napuštena i nesretna, Jelica se u gradu oдаje prostituciji. Epilog: odbačena i prezrena od svih, pa i od roditelja, nekad najljepša djevojka postaje izopaćenik društva (»Otrgnut život«).

Doista je moguće u svakoj od tih pripovijedaka razlučiti onaj prvi, vedri dio kompozicije od drugoga dijela, koji je tužan i tragičan. I baš u tom prvom dijelu Čipiko se izrazio najsnažnije i najneposrednije. Tu je svaka epizoda prožeta snažnim njegovim osjećajem i poimanjem života. Tu su neponovljivi njegovi opisi prirode: more, žalo, nebo, sunce, uvale, drage, rati, oluje, jeseni, noći i večeri. Priroda u svim manifestacijama boja i zvukova. Tu caruje ljubav i prirodni nagoni, sučeljavaju se nevinost i silina, platonsko i senzualno. Tu su zanosi, čežnje i ljubavne igre i predigre; komušanja u travi, napastovanja u zaklonicama, hrvanja i dahtanja u vinogradima. I sve u sprezi s prirodom i u zavisnosti od njezinih hirova. Na primjer:

»Stoji jedno do drugoga u plavetnoj vedrini bistroga, jesenjega dana, a pred njima pučina sjaji se u suncu; oseka je pa se more povuklo, i čisti, vlažan pesak odbleskuje se...

— I oseća svoju nadmoć nad njom, i oseća jaku žegu sunca punog letnjeg dana i miris mora i neograničenog prostora... i veli joj: Vidiš, preplivao bi ovo more i tebe bi ponio na sebi i ne bi se umorio. (»Na dogledu mora«)

— ... Lijepo, u suncu, hodili su između procvetanih džbunova žuke;... Silna otvorena žutina prelijevala se u suncu, zašljepkuje ih i draži im oči; čini se kao da cijela ograda pliva u žutoj svjetloj boji, nad kojom jače otkaače vedrina, neba... Još stoji nalakćena na samcu kamenu, rekao bi osluškujе шум mora, što dere zapušteni rat, plačka izlizane hridi, dršće i razlijeva se kao da u sebi ima hiljadu života.« (»Jelka«)

Ta lirska komponenta predstavlja u Čipikovim pričama nedvojbenu vrijednost. Bez te lirske komponente one se svode na običnu romantičnu fabulu, preplavljenu melanholijom i sentimentalizmom. Oduzmemo li tim pričama lirsko ruho njihovo, ukazat će nam se skelet koji nas može neugodno iznenaditi. Njegovu izrazitu sklonost za ponavljanjima već smo naznačili. U njegovoj se prozi ponavljaju epizode, slike, metafore, opisi, dijalози. Osim toga jezik u tim pričama izrazito je na mjestima loš. Čipiko ne vlada u dovoljnoj mjeri elementima morfologije ni sintakse. Miješa ekvazime s ijevizmima i ikavizmima (ne u dijalogu). Temeljna analiza pokazala bi da su njegovi »originalni« i »efektni« izrazi najčešće arhaizmi i provincijalizmi (cjepotka, greblja, oputina, podnos, zuj, suveza, greblja, pobegenati, žicnuti, otpovrnuti, silomice, prilegom, najpotle, razom, injac i dr.). Na sreću, iz obilja neologizama mogu se izlučiti ponekad vrlo uspjeti (zalešurati se, ozubiti se, zacmuriti, duhopiriti, *skriputljivo* žalo, oko se *draguje*, *okosita* zapovijed i dr.).

Ono što izaziva kod čitaoca najjači otpor jesu stilske nezgrapnosti u naraciji, kada Čipiko posve nekontrolirano miješa prošla i sadašnja glagolska vremena i glagolske vidove, što dovodi do dezorijentacije u vremenu i prostoru. Na primjer:

- »Čim je došla na čistinu prostre konop... pa sve to na nj trpa i slaže. Sunce sinu... i odmah za oblak zađe. S istočne strane podizaše se oblak, a po moru pala je maglica. Šumica bujno je odimala... Negdje u blizini zaštekée pas« (»Kraj mora«).
- Mladić dopliva kraju. Uspe se na visoki greben. Kosa mu se splela na zatiljku. Iz nje cijedi se more. Zastade i strese glavom. More sinu u svim bojama, u zadnjim zrakama sunca. Djvojčica ga nehotice ugleda. (»Kraj mora«). Tu ne znamo je li djevojka ugledala mladića ili more.
- Grožđe je dozrijelo... žir nabrekao... žito se poželo... trava osušila... Živina se ojačala... Sve se *spremalo* da otpočine, pa da nanovo oživi. (»Kraj mora«)
- U kući je večeras sve urednije... Večera je gotova... zdjela je na stolu... bakalar se začinja... luk oštro zaudara. Svi pokleknu, prekrstiše se i počnu moliti. (»Na sami badnjak«)

Takovih primjera loše kongruencije ima u svim pripovijetkama i na više mjesta, kao da se radi o stilskoj maniri pisca.

U krugu ovih Čipikovih pripovijedaka posebno mjesto zauzimaju novele »Preljub«, »U strasnu nedjelju« i »Čobani«. U njima je senzualno-erotski motiv istodobno i glavni motiv, a ideja o seksualnoj opterećenosti i seksualnome nagonu kao primarnom i dominantnom u čovjeku istaknuta je na prvo mjesto. Motiv preljuba osnovni je motiv u svakoj od tih pripovijedaka, a bračni je trokut obligatna osnovica fabule.

»Selom se pronio glas da se Pavle Orlić služi ženom svoga plemenjaka« — tako je Čipiko započeo svoju pripovijetku »Preljub«.

Zaplet i rasplet u njoj sasvim su banalni: muž otkriva preljub, uhvativši na djelu preljubnika izudara ga i iznakazi, a poslije slučaj prijavljuje sudskim vlastima. Ali to je samo okvir pripovijesti. Glavna je u njoj ljubavna požuda i strast u kojoj preljubnici izgaraju i koje se ne mogu osloboditi. Težište je na scenama požude, gdje se nagon manifestira punim intenzitetom i objelodanjuje kao mora i napast protiv koje se čeljade nije u stanju boriti.

Ista je ideja dosljedno zastupljena i još jače istaknuta u noveli »U strasnu nedjelju«. Ni oganj pakleni kojim u crkvi plaše bludne grešnike nije u stanju stišati rasplamsale strasti okorjelih preljubnika. Jer, poslije takve jedne propovijedi u crkvi, u strasnu nedjelju, grešnik se uputio svojoj ljubavnici u nakani da se konačno i neopozivo od nje oprosti, ali je dovoljan bio samo jedan dodir da pokajnik iznova nastavi svoj život u grijehu.

U pripovijeci »Čobani« preljub se nameće kao neminovna posljedica okolnosti da mlada zdrava žena ima za muža dječaka nezrela i nepodobna. Ulogu muža-mužjaka preuzimlje drugi, jači i sposobniji. S vremenom muž-dječak sazrijeva, otkriva prevaru i preljub, i davi ženu. Ali ni krvavi rasplet na kraju pripovijesti nije od bitnog značaja za cjelovit dojam što ga pripovijest ostavlja. Od bitnog je značaja da u pripovijesti triumfira elementarnost, muškost, da su scene obluba razrađene u detaljima i odvijaju se ne u idiličnim seljačkim kolibama ili poljskim kućicama, nego se mužjak i ženka pare u pećini, kao životinje.

Kao što se vidi, Čipiko motiv preljuba nije iskoristio kao osnovicu za laku ljubavno-avanturističku priču, niti je taj motiv pretakao u komične zaplete s »mužem rogonjom«, a nije gradio ni komplicirane životne drame. Fenomen preljuba Čipiko je tretirao isključivo u skladu sa svojim ostalim shvaćanjima i uvjerenjem da strasti i nagoni suvereno upravljaju čovjekom, da je zakon pūti i krvi jači od svih ljudskih zakona i normi. Zato se u Čipika motiv seksualnog nagona i preljuba javlja u najdrastičnijim oblicima: kao čista bigamija, kao posluživanje tuđom ženom, ili tuđim mužem, pa čak u romanu *Paući* kao »snahaćenje«, koje je opisivao i Bora Stanković u svom romanu *Nečista krv*. Nećemo biti daleko od istine ako ustvrdimo da pripovijetke ovoga kruga kao estetska vrijednost predstavljaju najviši mogući domet u Čipikovu pripovijedačkom opusu. Nameće se dojam da je Čipiko te pripovijetke pisao s puno strasti i temperamenta i s uvjerenjem da u njima može do kraja izraziti svoja shvaćanja i preokupacije.

Ono što pripovijetku »U strasnu nedjelju« diže na razinu »Antice« i čini je antologijskom jest snažna psihološka *determiniranost* i uvjerljivost likova, te čvrstoća kompozicije i ujednačenost ritma, koji doprinosi da se pripovijest dočita u jednome dahu. U analizi te sugestivne proze zapanjuje otkriće da se na osnovi unutrašnjeg ritma i strukture unaprijed može odrediti rasplet fabule, da sam

ritam kazivanja nameće odgovarajuće rješenje kao jedino moguće. Osim toga Čipiko se u toj noveli predstavio kao dosljedni naturalist, jer ta pripovijest sadrži u sebi neophodne elemente koji karakteriziraju naturalizam kao metodu u književnom stvaralaštvu. Građena je prvenstveno *na momentu* kao jednoj od tri odrednice (nasljedstvo, sredina, moment), u njoj nalazimo potpunu inferiornost volje i odsustvo karaktera, te moment u kojem nesavladivo izbija temperament ličnosti.

U propovijeci »Preljub« čitaoca fasciniraju izvrsno sročeni dijalози, replike koje vjerno odražavaju mentalitet i dušu seljaka: pre-predenost, šeretluk, sklonost nadmudrivanju, smisao za ironiziranje uz obligatnu dozu humora — sve je to dano ne samo u adekvatnoj frazeologiji i leksici već u manirama i tonu koji upotpunjuju atmosferu, dajući joj boju i aromu. Zapravo, pripovijetka je komponirana tako da radnju pokreću dijalozi, te bi se ona, uz neznatne inovacije, mogla lako preraditi u dramski tekst i adaptirati za scensko izvođenje. Čipiko tu kvalitetu ne duguje svom poznavanju naturalističkog romana; dijalogiziranje se njemu kao pripovijedaču nameće spontano, ili pod utjecajem domaćih pripovjedača (na primjer Laze Lazarevića).

Dodamo li ovdje da lik Maše u romanu *Pauci* spada u najre-ljefnije iz galerije Čipikovih likova, onda postaje jasno u kojoj je mjeri naturalistički kompleks Ive Čipika djelovao plodotvorno na kvalitetu njegove proze.

III

Posebnu — treću skupinu čine pripovijetke s krvavim epilogom, gdje glave padaju u trenucima kad stihija čovjekove prirode i krvi nadvlada svijest i razum (»Pogibe k'o od šale«, »Na crkvenoj slavi«, »Na proštenju«). Ljubavno-senzulani motivi prisutni su i u tim pripovijetkama, ali u drugome planu.

- Mladi Zagorac Marko, omamljen vinom i snagom uzavrele krvi, nije se mogao zaustaviti u svom pomamnom plesanju, i platio je glavom. Seljaci su ga kamenovali, jer su procijenili njegov postupak kao izazov i svetogrđe (»Na proštenju«).
- I mladi Sava Jovanov platio je glavom, jer nije mogao obuzdati navalu strasti što se u njemu rasplamsala pod utjecajem pomamnog seoskoga kola, u tipičnoj atmosferi seoske slave. Kócem u leđa dotukao ga je brat ljubljene djevojke, ocijenivši mladićevo neobuzdano igranje i pocikivanje kao izazov (»Na crkvenoj slavi«).
- I mladi je seljak Petar u odlučnom trenutku izgubio kontrolu razuma nad svojim postupkom. Odbijajući da se pokori zakonu po kojem ne smije napasati stoku na označenom graničnom terenu, on se upustio u bezizglednu borbu sa žandarima i lugarem (»Pogibe k'o od šale«).

Tu, dakle, glave padaju u trenutku kad muškost i elementarnost izbiju nezadrživom silinom, kao vulkan. Čipiko s posebnom strašću hvata i fiksira te trenutke. Figure triju mladića djeluju kao u mramoru isklesane statue poganskih božanstava. U ravnopravnoj borbi oni bi sigurno slavili pobjedu, ali njihov život prekinula je smrt »iza busije« (puče puška — kolac u leđa — kamenom iz daljine). Osobito ze plastična slika mladoga Petra koji, ustobočen na poljskoj gomili, pomano grabi kamenice i kamenjem se upušta u borbu s naoružanim čuvarima zakona. Specifična struktura pripovijetke pojačava opći dojam: naime, smrt u ovoj noveli nije u prvome planu, razvijenija je slika -portret mladića s očitom tendencijom da se naglasi elementarnost i prevlast nagonškoga nad racionalnim. Osim toga novela »Pogibe k'o od šale« ima i svoju jako naglašenu socijalnu tendenciju, koja znači novu dimenziju i novu kvalitetu.

Zaključivši tu skupinu pripovijedaka, zatvorili smo do kraja tematski krug u kojem dolaze do punog izražaja Čipikove rusoovske, naturističke (a djelomično i naturalističke) preokupacije. A obuhvativši u cjelosti taj tematski krug, obuhvatili smo istodobno i golem dio od onoga što je Čipiko ostavio u formi pripovijetke ili novele. Preostale bi nam još one u kojima se Čipiko iskazuje u prvome redu kao pisac s jako razvijenim socijalnim osjećajem, kao slikar i kritičar društvenih odnosa, dakle pripovijetke sa socijalnom tendencijom. Ali treba odmah reći da i u tim pripovijetkama, gdje je socijalna tendencija u prvome planu, rusoovske preokupacije pisca dolaze također do izražaja, negdje u većoj, negdje u manjoj mjeri (»Sukob«, »Pisari«, »Starica«, »Zapad«, »Djed«). I obrnuto: socijalne teme utkane su u mnoge pripovijetke u kojima su dominantni naturistički motivi (»Otrgnut život«).

Glavni junak pripovijetke »Sukob« u trajnoj je koliziji sa samim sobom. U njemu se sukobljavaju dva životna osjećanja, dva principa. Njega razdire dilema: da li se prepustiti prirodnome životu, ili se podvrgnuti normama koje nameću njegov svećenički poziv, pročitane knjige i društveni obziri. Opredjeljenje za taj drugi vid života znači svaki put odricanje i žrtvu, jer je u njemu sazrela svijest da samo prirodni život može donijeti sreću i spokojstvo.

— U pripovijesti »Pisari« Čipiko je inaugurirao život u selu kao jedinu alternativu za bijedan tragičan život kancelarijskih činovnika, prepisivača, koji, izloženi trajnim poniženjima i bez ikakve perspektive, trunu u prašnjavim gradskim kancelarijama. Monotoniji njihova života suprostavio je život u prirodi, automatizaciji čovjeka »blagoslovljeni mirni rad u polju i vinogradu«.

— U pripovijeci »Starica« Čipiko je još jače i s gorčinom istakao korozivno djelovanje gradske sredine, škole i civilizacije na formiranje čovjekove ličnosti. Pokidane veze s rodnim selom i utapanje u gradski ambijent rezultiraju dehumanizacijom ličnosti. Školovani seljačić zaboravio je ne samo rodno selo već i rođenu staricu majku.

— U pripovijeci »Zapad« doživljaj prirode toliko je intenzivan da djeluje blagotvorno i budi volju za život u čovjeka koji je već otpisan, koji je zaokupljen do kraja samoubilačkim mislima. Baš u toj pripovijeci utkan je jedan od najljepših opisa morskog pučine i zasigurno najljepši opis vinograda u bojama i tonovima jeseni.

— I u pripovijeci »Djed« progovorila je u jednom trenutku uzavrela krv, u sceni kad se ukućani sa sjetom prisjećaju starih dobrih vremena, kad se hajdučijom i silom moglo suprotstaviti zakonu i paragrafima.

Tako je, uostalom, i u oba Čipikova romana. Jer jedan i drugi iznose i tretiraju za svoje doba teške i aktulene društvene probleme: zelenašenje (*Pauci*), i migracije otočkog stanovništva u Ameriku (*Za kruhom*), ali je i u te izrazito socijalne sadržaje utkana naturistička, rusoovska komponenta. Jer u romanu *Pauci* ličnosti djeluju pod opterećenjem nagonskog, elementarnog, i epizode sa senzualno-erotskim sadržajem ukazuju se kao konstitutivni elemenat u djelu. U romanu *Za kruhom* glavna ličnost Ivo Polić u stvari je glasnogovornik i alter ego samoga pisca, nositelj najautentičnijih preokupacija Ive Čipika. Pišući o romanu *Za kruhom*⁶ istakli smo da to djelo predstavlja sintezu svega što je za Čipika kao pisca karakteristično: tu je dao i prikaz društvene stvarnosti (uz kritiku društvenih odnosa), objelodanio svoja filozofska načela i preokupacije (rusoovske, naturističke), i sugerirao vlastiti doživljaj prirode (unoseći nadahnute opise). A objelodanjujući životna načela, filozofiju i preokupacije, te sugerirajući osobni doživljaj prirode, Čipiko je u roman unosio svoj temperament i svoju dušu, prožeo ga najdubljim i najintenzivnijim osjećajima. Proživši djelo svojom ličnošću, on je kao pisac ostvario onu neophodnu lirsku komponentu koja je tako svojstvena prozaistima njegove generacije (Bori Stankoviću i Petru Kočiću), a koja znači novu kvalitetu i obogaćenje realističke proze.

Posve identičan zaključak nameće se i nakon analize njegovih pripovijedaka o kojima je ovdje bilo riječi.

⁶ Vidi članak: »Struktura Čipikova romana iz bračkog života«, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, XIV—XV/1976.

Zlatan Jakšić: THE NATURIST COMPLEX IN THE STORIES OF IVO ČIPIKO

S u m m a r y

Nearly all the stories of Ivo Čipiko can be grouped into three groups:

I) Stories in which the persons are totally and continually deeply connected with nature; in them this basic idea is so emphasized that they have got the character of a manifesto (»Antica«, »Danguba«).

II) Stories in which the sensual and erotic motif appears as a characteristic or even dominant component (»Na dogledu mora«, »Ukraj mora«, »Jelka«, »Otrgnut život«, »Preljub«, »U strasnu nedjelju«, »Čobani«).

III) Stories with a bloody epilogue in which the unbridled forces of human nature and blood overwhelm the conscience and the reason (»Pogibe k'o od šale«, »Na crkvenoj slavi«, »Na proštenju«).

There remain still some stories which could partly fit into one of the upper naturist categories, but in them the social tendency is nevertheless dominant (»Sukob«, »Pisari«, »Zapad«, »Starica«).